

Що буде в краю по скінченю війни

**ВАЖНІ ПОУЧЕННЯ ДЛЯ ТИХ, ЩО МАЮТЬ
В КРАЮ РОДИНУ І МАЄТОК.**

Написав Гнат Кисіль.

Ціна 25 центів.

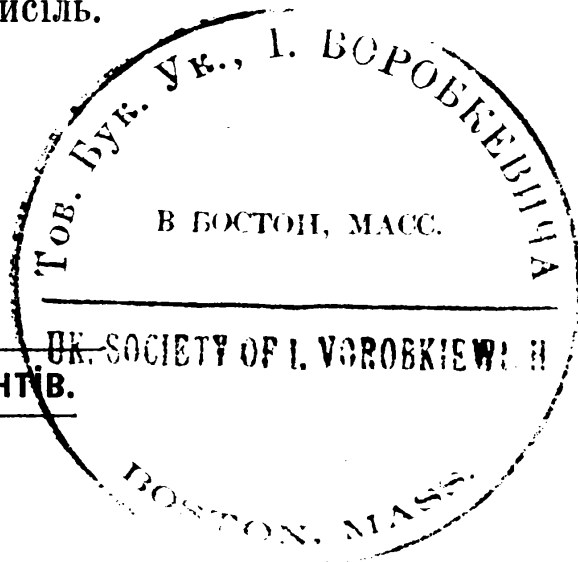

Що буде в краю по скінченю війни

ВАЖНІ ПОУЧЕННЯ ДЛЯ ТИХ, ЩО МАЮТЬ
В КРАЮ РОДИНУ І МАЄТОК.

Написав Гнат Кисіль.

Ціна 25 центів.

ДЛЯ КОГО ТА В ЯКІЙ ЦІЛИ НАПИСАНА СЯ БРОШУРА.

Сотки тисяч українських емігрантів з Галичини і Буковини живуть в Америці та в Канаді. З сего великого числа людей лиш мала часть поселила ся в новій заморській вігчині навсе, лиш незначна частина не має заміру вертати назад до рідного краю.

Котрі се люди, що не повернуть вже до краю?

Се фармери, що набули землю в Канаді або в Америці, що спродали вже своє майно в краю, що спровадили тут свої жінки та діти. Не мають до краю ані до кого, ані до чого вертати. — Полишать ся тут.

Се поселенці, які живуть по містах: бизнесмени, ремісники або вироблені в якимсь фаху робітники, що мають вже тут, як гажеть ся — забезпечений кусок хліба. Ті люди з'жили ся вже з тутешніми відносинами, мають постійну працю, заробляють добре. — Нема отже для них потреби вертати до краю.

Поїдуть по війні до краю хиба з цікавості, або щоби поладнати свої родинні та маєткові справи, а відтак скоро повернуть назад до Америки.

Однак велика, дуже велика більшість наших емігрантів хоче повернути по війні до старого краю.

Хто се ті емігранти, що повернуть до краю?

В першій мірі — сільські господарі, що прибули тут за зарібками.

Поїхали за море, щоби в Америці або в Канаді придбати дещо гроша, щоби заробленими грішми сплатити в краю різні господарські та ґрунтові довги, або докупити більше землі.

В краю — жінка, діти, господарство! Повернуть домів, бо мають до кого і до чого вертати.

Друга група — се замужні жінки, що прямо з господарства, полишаючи дома діти та чоловіків, приїхали в заморський край.

Своє господарство задовжене — треба його ратувати!

Чоловік або не міг їхати заграницю, бо не пустили, або не здужав — за слабий до американської “хлопської” роботи, або господарка сего вимагала, щоб чоловік позістав на ґрунті, бо сама жінка з дітьми не далаб собі ради.

Отже поїхала до Америки газдиня! І працює мов мурашка в пенсильканійській фабриці — в міській шалі — в закопченій кухні, великоміського ресторану, або прямо “на плейзі” — на службі у людей. Всеґо собі відмовляє — складає гроші. Она-ж по то сюди приїхала!

Сама в Америці, але душею, серцем і думкою — все в краю: при дітях, при чоловікови — в своїх хатчині, в своїм городі!...

Ті жінки, по війні певно не остануть!

Першими шифами поспішать до тих, що їх в краю полишили.

В кінці третя група наших емігрантів — се молоді хлопці і дівчата.

І вони з добра тут не приїхали! В дома біда — недостаток. У родичів фамілія велика — малі діти!

Підросли старший син або донька — раді би допомогти родичам в тяжкий час.

В краю годі що заробити! Отже роздобули татуньо у жида або в касі дві сотки срібних і виправили добру дитину до Америки, щоб їм та дітям не прийшлося колись остати без кусника поля та даху над головою!

І з того великого числа дівчат та господарських хлопців, що приїхали в американський край — заледви мала частина лишить ся тут по війні.

Они полишили дома родичів, родину! Належить ся їм в краю своя частка! Є отже для них причина вертати!

І всі ті наші емігранти, що заміряють вернути до краю — з невисказаною нетерпеливістю виглядають кінця війни.

Рівночасно з трівогою і боязнею думають про сей день, коли прийдесть ся їм стати на рідний землі.

Бо не тільки незнають, кого зі своїх найблизших застануть в дома при житю — але також не годні собі уявити, які зміни в їх особистих та маєткових справах, принесе їм кінець війни.

У тих зглядах панують між нашими людьми найдивачнійші погляди — та зовсім хибні понятя.

Щоби поучити Галичан і Буковинців в Америці і в Канаді про ті засадничі правні основи,

на яких особисті та маєткові права по скінченню війни мусять в краю уложити ся — а тим самим вказати нашим людям ясно і правдиво, що їх жде по повороті до краю — се виключна ціль нашої брошури.

ВІЙНА А ПРАВО.

Війна — понятє насильства. Хто силою переможе противника — сего правда — сей здобув собі право.

Мимо свого протиправного характеру, війна є доси в понятю людських законів — хоч непожаданою однак конечною правною інституцією.

Цивілізовані держави придержують ся у всіх взаємигах між собою так званого міжнародного права.

І якраз міжнародне право в своїй більшій часті містить постанови, що дотичать веденя воєн.

Узнаючи правність та слушність по стороні воюючої держави, уживати зглядом противника огня і меча — міжнародне право рівночасно постановляє, яких насильних ділань і способів вільно уживати на війні воюючим державам — а яких не вільно.

Виходить з сего, що хоть людська культура і людська цивілізація доси не здобули ся на се, щоб війну знести; то все таки ідеї новочасного пониманя так званих “прав чоловіка” та новочасні ідеї про задачі і цілі модерних держав зглядом горожан — змогли обмежити та переймати духом людяности навіть сей остаточний, з властивим понятєм права так незгідний, бо на

ужиттю брутальної сили опертий спосіб полагаджування міжнародних і міждержавних ріжниць, яким в своїй сути являєть ся війна.

Ужите фізичної сили на війні потягає за собою смерть та каліцтва для цілих мас людей — потягає знищенє майна та добутку людської праці.

Та хоч як немилосерною являєть ся війна в своїх методах а страшною в наслідках — однак в інтересі людства, в інтересі людської загальности, в кінци в інтересі та для рації істнованя самих держав — нищеню людей і людського майна на війні не є довільне — а є правом обмежене, є ограничене цілями війни.

ХТО ВЕДЕ ВІЙНУ.

Війну ведуть між собою правительства, а не населенє воюючих держав.

Розумієть ся, що не тих кількадесять чи кількасот людей, що творять правительства держав, мають вести війну між собою.

Правительства ведуть війну так званою оружною силою держави, то є війском, або иншими словами тими людьми, що після державних законів є покликані під оруже — до оборони держави.

Перед вибухом європейської війни, закони майже всіх тепер воюючих держав накладали обовязок військової сдужби на мушин, тільки в границях віку, між скінченим сімнайцятим — до скінченого пятьдесятого року житя.

Однак в міру того, як війна продовжувала ся та заходила потреба заповнювати великанські

страсти в арміях новими людьми, майже всі воюючі держави були змушені видати нові закони, якими покликали до війська молодців низше 17 літ — та мущин до 60 року життя.

Вийшло на таке, що тепер в Європі усі мущини, що тільки мають силу і здібність до військової служби, покликані вже до війська.

Крім війська, воюючі держави втягнули великанські маси населення до всяких робіт, які стоять в звязи з війною.

Нездібних до війська мущин, цілком молодих хлопців, жінчини та дівчата, заставили держави працювати за означеною винагородою при фабрикації амуніції, при полевих укріпленнях для війська [копанє шанців, будова доріг і військових залізниць], при найріжнородніших доставах для війська і т. д.

Однак ті люди, хочай працюють при воєнних роботах, не належать до війська; після правного розуміння, не творять оружної сили держави. Они числять ся до так званого, мирного або цивільного населення, котре в воєнних діланях держави не бере чинної участи.

Лиш військо творить оружну силу, що веде війну. Цивільне населенє війни не веде.

Отже війском лише може правительство цілковито диспонувати у війні. Війско є для правительства тільки средством до осягнення ціли, для якої правительство, в імени державности і в інтересі державної загальности веде війну.

Житєм цивільного населення, правительство на війні диспонувати не може.

Цивільне населенє творить суспільність.

Держава — се лиш форма, в якій хвилево уня-

те жите суспільности.

Форма може змінити ся і само жите суспільности через се не поносить ніякої сушної страсти.

Тому правительства можуть вести війну для своїх державних інтересів тільки в таких границях, щоб суспільність не була наражена в своїх основних правах дальшої егзистенції.

ПРАВА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ВІЙНІ.

Цивільне населенє уважаєсь на війні як сторону неутральну, що в военних діланях правительств не бере ніякої чинної участи.

Війско ворожої держави має обовязок шанувати жите і маєток цивільного населеня свого противника. Не вільно ні забивати цивільних людей, ні мстити ся або пакости чинити цивільному населеню.

В ворожім краю не вільно нищити, бурити, палити — ні сіл, ні міст. Не вільно нищити ніякого добутку або запасів цивільного населеня — о скільки сего не вимагають війскові згляди, боеві пляни або стратегічні ціли.

Так наказує міжнародне право.

Однак зрозуміла річ, що на війні діють ся найріжнороднійші та дуже часті надужитя і промахи проти сего права.

Бо люди є людьми!

В міліонових армях, що оорять ся проти себе, кільки характерами та душевними прикметами ріжних людей, криєть ся під одноцільними війсковими мундурами!

Кільки там є людей з вродженими дикими інстинктами, що під вражінем крові, огню та безнастанних боїв, затрачують до решти всякі людяні почування.

Кільки в воюючих арміях знаходить ся вроджених злочинців, які все мають нахил до морду, грабіжи та всякого злодійства! Такі люди не чують на війні над своїми вчинками такої контролі, як в мирних часах. Начальники не всюди з ними, всего не доглянуть!

Отже в той спосіб, війна — проти законів і проти всякого права — приносить також і для цивільного населеня, в дуже багато сдучаях — смерть і каліцтва, приносить утрату майна та різні особисті кривди.

І на се нема ради — нема ліку. Удасть ся одного винownika відкрити і покарати — то все таки девять зможуть укрити ся і вийти безкарно. Проти безглядної людської злоби, набіть найострійше право є в дуже многих сдучаях — безсильне!

Підчас війни, ворожа держава має обовязок, в занятім чужім краю опікувати ся цивільним населенєм, як своїм власним населенєм. Має обовязок дбати в занятім краю про лад і порядок, та піддержувати жите суспільности у всіх його напрямах.

Коли населене в наслідок війни попало в нужду, держава, що заняла чужий край, обовязана прийти населеню з матеріальною помочю.

ОБОВ'ЯЗКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ.

Засадничий обов'язок мирного населення на війні зглядом ворожої держави є той, що цивільні люди не сьміють піднимати ніякого неприязного діланя проти чужого війська, або заряджень чужого уряду, з якого для ворожої сторони могла би повстати безпосередна або посередна шкода.

Такого становиска цивільного населення зглядом ворожої держави — вимагає міжнародне право.

З другого боку, кожда держава має право домагати ся від своїх горожан додержаня так званої "вірности державі". Ся вірність державі полягає на війні в тім, що всі горожани обов'язані зі своєї сторони все можливе чинити, що тільки може причинити ся до воєнної побіди їх держави.

І як се тяжко погодити в практиці сі два обов'язки зі собою!

Кільки то нещасливим людям в Галичині і Буковині — головно в початках війни — пришлось покласти своє жите; кільки невинних муштин, жінок і дітей помандрувало до вязниць австрійських або російських, за мнине недодержане сего міжнародного права зглядом ворожої держави, або за несповнене горожанського обов'язку вірности своїй державі!

Бог один знає, кільки людей, кільки родин, кільки цілих сіл знищено у нашим краю, за ніби ворожі діланя зглядом російського війська — або за мними провини зради зглядом своєї, австрійської держави.

Писали про се много, наші та чужі газети — але і тисячної часті не описали з сего, що було в дійсности.

Як виглядали сі провини наших людей, вкажемо на прикладах, які в своїм часі описували газети.

В коломийських горах склала ся така подія.

До хати Гуцула зайшла австрійська патруля і веліла газді повести себе найкоротшою дорогою на другій бік гори. — Свої, цісарські жовніри жадають дрібної прислуги! — Відмовити годі, навіть не можна, бо Гуцул знає, що як горожанин австрійської держави — мусить помочи свому війську! — Скаже Гуцул, що не знає дороги — не повірять, та в додатку зроблять з него російського шпіона!

Отже сповнив Гуцул свій горожанський обовязок — повів австрійську патрулю!

На нещастє, Росіяни, що сиділи в засідці, зловили патрулю — зловили і старого Гуцула.

Жовнірів взяли на неволі, а Гуцула як чоловіка цивільного, що провинив ся зглядом Росії ворожим вчинком, бо вів проти російського війська австрійську патрулю — Росіяни повісили!

І деж тут правда? Хто тут провинив ся? Кожда сторона має тут своє оправдане — а Гуцул стратив жите!

Або інакша історія.

За селом, на стерні пасе хлопець худобу. — Він вже чув, що є війна — бо вчера і передвчера бачив в селі багато цісарського війська, що йшло дорогою до ліса. — Але, думає хлопець — війна ще далеко від села, бо доси не бачив російських жовнірів!

Аж тут нараз, мов з під землі — надлітають на конях козаки!

Окружили наляканого хлопця. Розпитують, чи в селі є австрійські жовнірі....

Хлопець каже все поправді... Через два дні були, але сьогодні — не бачив!

Велять хлопцеві козаки — вести себе до села...

В селі, при інших людях — випитують хлопця дальше... Яка сила австрійського війська переходила через село? Чи були жовніри на конях? Чи везли гармати?

Казали козаки говорити правду... Хлопець оповів все по правді!

На другий день приїхали до села австрійські улани.

Довідали ся від людей, що козаки були в селі! Що привів їх ковалів хлопець, що пас худобу за селом! Що старший козацький все записав, про що випитував хлопця!...

І сейчас на приказ коменданта — пігнали улани до міста ковалевого хлопця — пігнали коваля і ковалиху, під закидом зради австрійського війська!

Бо — розумував комендант уланів — сам хлопець, чейже не був на власну руку російським шпіоном! Намовили його до сего родичі, що були в змові з Росіянами!

І хто, в воєннім розгарі, повірив арештованому ковалеві, його жінці та їх хлопцеві, що вони не мали порозуміння з Росіянами?

Рапорт коменданта патрулі — дав певні докази їх “зради!”

Або ще інакший случай.

Австрійське військо заняло укриті позиції перед селом.

В селі — люди стрівожені, готові втікати. — Предчувають, що село може стати осередком битви.

Однак Росіян поки-що не видно. Може якомсь щасливо вдасть ся, що підуть іншою дорогою — оминуть село і битви не буде...

Аж нараз хлопці, що з цікавості повилізали на тополі — побачили зближаючі ся здалека, на горі, ряди російського війська, що прямо посували ся в сторону села!...

З криком, що Росіяни йдуть до села — хлопці розбігають ся по хатах!

В селі повстала метушня. Хтось вдарив в церкви, на тривогу — перестеречи людей перед грозячою небезпекою!

Комендант австрійського війська аж підніс ся з пересердя, почувши голос дзвонів в селі...

Його плян був дати Росіянам спокійно з гори зійти — а тоді з укритих позицій перед селом, здесядкувати огнем російські ряди!

А російське військо чомусь не зійшло на долину, лиш з гори острілює австрійські позиції!

Чому се так? Чи може Росіяни побачили укриті позиції Австрійців?

— Ні! — думає австрійський комендант. Се дзвони в селі! Люди в селі, що є в змові з Росіянами дзвонами — остерігли російське військо про присутність Австрійців в селі!

Остаточо Австрійці відперли наступ Росіян на село.

Але на приказ коменданта, заведеного в своїх плянах — кількасот мешканців села опинило

ся в тяжкій вязниці, за уділюване знаків і пересторог російському війську — за зраду своєї держави!

Такі і тим подібні річи, не десятками, але сотками случаїв діяли ся в східній Галичині і Буковині — головно в перших місяцях війни.

І приходигь ся нам з прикростию, на підставі тих вістий, які в достовірний спосіб та у різних певних формах, дійшли вже до загального, публичного відома — ствердити дуже сумний а болючий для Українців факт.

На українське населене Галичини і Буковини, яке все і всюди, ноторійно було знане із своєї великої лояльности в виконуваню обовязків зглядом держави — на се наше населене, яке з причини війни понесло найбільші жертви в людях і в майні — із всіх народів австрійської держави — якраз з сего боку, з якого Українці могли и як найменче сподівати ся — посипали ся на цілім галицькім і буковинськім воєннім терені численні кривди!

Ті кривди тим більше болючі, що в своїй загальности зовсім неоправдані, мали зі згляду на воєнний час і настрій для тих людей, що впали їх жертвою — фатальні наслідки!

Схожість мови українського населеня з Росіянами, незнане стремління українського народу з боку полководців австрійської та угорської армії, у злучі з скорими успіхами російського оружя в Галичині і Буковині з початку війни — та з систематичними оклеветуваннями українського загалу зі сторони тих чинників в краю, які все ворожо відносили ся зглядом українського населеня, для своїх цілій і комбінацій — мали

той наслідок, що в команді австро-угорської армії почали дивити ся на український загал, як на елемент ворожий державі!

Поодинокі случаи зради, які всюди трапляють ся — в відношеню до Українців узагальнено!

Вскорі витворило ся в австро-угорській армії, оперуючій на галицькім і буковинськім терені — вороже упереджене зглядом українського населеня.

Всі неповодження австрійської армії з початку війни, які мали свою конечну причину в значній чисельній перевазі Росіян над Австрійцями — прикрашувано тим, що українське населеня воєнного терену, помагає російській армії. Всюди вітрино зраду, у всяких найневинніших річах — добачували зраду! Вистарчали найменші позори!

І по цілім краю, посипали ся масові езекуції кари смерти за шпіонажу — за державну зраду!

Тисячі мущин, жінок і дітей з поміж українського населеня — опинили ся в тяжких австрійських та малярських вязницях!

Ні докази хоробрости жовнірів української народности в австрійських полках — ні подвиги українських добровольців, Українських Стрільців — не змогли серед військових і урядових кругів Австро-Угорщини розвіяти неоправданого упередження зглядом українського населеня!

Не помогли ніщо публучні заяви української публики, ні інтервенція українських парламентарних послів перед правительством!

Завдяки сему, що австрійський уряд не станув у сій справі на такій висоті свого обовязку, як сего слушність і справедливість справи вимагала — українська мартирольогія сеї війни, у величила ся дуже численними жертвами — в знищених або зломаних людських екзистенціях!

ПРО ПОЛОНЕНИХ ЖОВНІРІВ.

Офіцирів, жовнірів та членів військового помічного персоналу (війскові сьвященики, ліжарі, ветеренарі і т. д.), які попали в руки ворожого війська, чужа держава забирає в так званий полон.

Полон — се не неволя в давнім розуміню, бо сегодня ніяка цивілізована держава не узнає невільництва.

Рівнож не мож уважати полон — як деякі наші люди думають — за вязницю або арешт, як кару за се, що полонені жовніри бороли ся проти війська ворожої держави. Всяка держава, що кладе на своїх власних горожан обовязок, бороти ся на війні, в імя її державних інтересів — мусить шанувати такий самий обовязок також у горожан чужої держави.

Полон — се право воюючої держави тримати зловлених жовнірів чужої армії під своєю власттю — до скінчення війни. Ціль сего така, що би ворожу армію ослабити.

Не уважаєть ся за річ нечесну або злочинну зглядом своєї держави, коли жовнір попав в полон. Своя держава не має права карати жовні-

рів за се, ще вони попали в руки ворожого війська!

Тільки дезерція, то є добровільний перехід до ворожої армії — уважається за державну зраду. Дезертир підпадає тяжкій карі з боку своєї держави — очевидно, коли попадеться ся назад в її руки. Однак ворожа держава уважає і трактує чужих дезертирів, як звичайних полонених.

Полонені жовніри живуть в неволі на державний кошт. Дістають мешканє, харч і платню, відповідно до їх військової ранги. Ворожа держава має право уживати полонених жовнірів до всяких робіт, з виятком таких, що стоять в звязи з війною.

По скінченю війни — всіх полонених жовнірів сейчас випускають на волю.

Велика сила наших людей з Галичини і Буковини, знаходить ся тепер в воєнній неволі. — Найбільша часть наших знаходить ся в неволі російській. Однак доволі багато наших людей є також в неволі італійській; почасти в неволі французській і англійській. Всіх австрійських полонених, які були в Сербії — сербські власти перевезли до Італії.

Держава має право всіх мущин в військовім віці, які є приналежні до ворожої сторони, а живуть на території держави, приміром є там на зарібках — інтернувати яко військових полонених.

Такі інтерновані не будуть мати по війні права до ніякого відшкодованя — за утрачений в кемпах час, або за утрачені зарібки — як се хибно деякі наші люди думають.

Уряд кожної держави веде докладні списи всіх чужих полонених жовнірів, які знаходять ся під його властю.

Ті списи посилає кожда воююча сторона — в відписах після державної приналежності полонених жовнірів, до генеральної управи Товариства Червоного Хреста в Швайцарії, котре передає їх дальше кожній інтересованій державі.

В той спосіб, приміром австрійський уряд має відомість про свого кожного полоненого жовніра, в неволі якої держави знаходить ся та в якій місцевости перебуває.

Про місце побуту кожного австрійського полоненого жовніра мож письменно довідати ся в міністерстві війни у Відни. Адреса така:

Militärauskunftsstelle des k. u. k. Kriegsministeriums in Wien.

ПРО ЦИВІЛЬНИХ ПОЛОНЕНИХ.

Також цивільних людей, без згляду на їх вік або війскові кваліфікації може чужа держава, з титулу превенції, придержати під своєю властю, аж до часу закінчення війни.

Се право застосовує ворожа держава в занятім чужім краю зглядом визначнійших цивільних людей, громадянських і політичних діячів, яких особистий вплив міг би уємно ділати на льяольність населеня краю зглядом армії і заряджень уряду чужої держави.

На тій основі, російське правительство сей час по занятю Галичини вивезло до Росії митрополита Шептицького — та інтернувало цілу ма-

су самих найкращих одиниць, з поміж нашого галицького духовенства та української світської інтелігенції, по різних містах далекої Росії.

Коли при військових полонених дає управління ворожій державі сам факт військової приналежності жовніра, то при цивільних полонених, односторонній, довільний погляд ворожого уряду на лояльність одиниці є виключно рішачий.

ПРО ВОЄННИХ ЗБІГЦІВ І ВИСЕЛЕНЦІВ.

Сейчас по вибуху війни, коли російські війська переступили границі східної Галичини і Буковини — страшна тривога і паніка огорнула цивільне населення краю. Сей страх збільшався під впливом доказів, що слабша числом австрійська армія не зможе видержати сильного наступу російського війська, та що, скорше чи пізнійше, східна Галичина і Буковина опиняться в посіданні Росіян.

Тисячі жінок з дітьми — тисячі дівчат, хлопців і старців, щоб уникнути смерті, розбоїв та насильств, кидали свої хати — кидали свої господарства. Втікали наосліп в західну сторону краю або через гори — на Угорщину.

Опинилися без кусника хліба між чужими людьми, здані на ласку і милостиню чужих. Поверот до дому мали замкнений, бо через кордони австрійського і російського війська перебитися годі.

Запанувала страшна нужда між збігцями. З

утоми, неvigід і голоду, почали нещасні — головно старці і діти — гинути мов мухи.

Австрійський уряд мусів заопікувати ся сими людьми і подати їм можливість життя.

Розміщено галицьких і буковинських збігців в різних, на ту ціль вибудованих бараках, головно в західних австрійських провінціях: Країні, Стирії та в Чехах.

Мами з дітьми та старці позістали в бараках на удержаню держави або різних добродійних товариств. Дівчата і хлопці, здібні до праці, порозіздили ся на роботи при сільських господарствах або до фабрик — до Прус або до різних місцевостей західної Австрії та Угорщини.

З таких сіл Галичини, де через довший час тревали бої, або де ще тепер битви постійно ведуть ся — австрійський уряд примусово виселював населенє, та розміщував виселених людей також по бараках. В сей спосіб, в першім році війни виселено населенє з всіх сіл в околицях Перемишля. Тепер, є виселені люди з тих сторін Галичини, куди переходить так звана боева лінія.

Усіх наших збігців з східної Галичини і Буковини, що з початку війни опинили ся в західних австрійських провінціях — враз з тими, яких уряд примусово виселив — числили до стопятьдесять тисяч людей.

Велика більшість тих людей повернула в 1915 році назад до своїх сіл в міру того — як Росіяни під напором австрійської армії, цофали ся з зайятих частий Галичини і Буковини.

Однак ще і тепер велике число галицьких воєнних збігців живе далеко від свого дому, в австрійських бараках або на зарібках, між німецькими людьми.

В маю 1915 року розпочався серед страшних боїв відворот російських військ з зайнятих частин Галичини і Буковини.

І тоді знов почали наші люди втікати із сіл. Страх перед війною — страх перед битвами, гнав людей до утечі.

Повторилося се, що було з самого початку війни.

Люди, боючись остати на місці, щоб не потрапити в два огні — уступаючих Росіян і атакуючих Австрійців — втікали в переполоху в східну сторону краю.

В сей спосіб опинилися за задми російського боєвого фронту. Вернути домів, в ніякий спосіб не могли. Знайшлися без хліба і даху — на ласці російського уряду та російського населення.

І рівно як австрійський, також російський уряд був змушений заопікуватися ся воєнними збігцями.

Російське правительство порозселювало галицьких та буковинських збігців (або, як їх Росіяни називають “біженців”) по різних губерніях південної та східної Росії.

Як се з скупих вістей російських газет виходить — лиш мала частина наших збігців живе в волинській та подільській губернії, що граничать з Галичиною. В більшій кількості живуть ;алицькі збігці в київській, харківській, екатеринославській та херсонській губерніях. Найбільше число Галичан і Буковинців розселено в гу-

бернії симбірській та саратівській.

На удержане галицьких і буковинських збігців дає запомоги російське правительство та ріжні російські добродійні товариства і комітети— в скільки самі збігці не зарабляють на жите при ріжних міських роботах або помагаючи в хозяйстві при сільських господарствах.

По скінченю війни всі збігці та виселенці будуть могли вернути домів. Ніяка держава не має права задержувати їх у себе, або спинювати в свобіднім повороті до дому.

ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА ТЕРЕНОМ ВІЙНИ.

Велика смертельна борба двох могучих держав, Австрії та Росії, ведеть ся від початку війни переважно на галицький і буковинській землі.

В нашім ріднім краю розіграли ся і ще дальше ведуть ся найбільші, найстрашнійші битви.

Згадати хочби за значнійші битви у Галичині з початку війни: під Тернополем, Підгайцями, Чортковом, Галичем, під Львовом та Городком!

Відтак прийшла довга, страшна своїми завзятими боями, облога перемиської твердині. Відтак завзяті боротьби в карпатських горах, на цілий їх галицький та буковинській довжині — від Горлиць аж до румунської границі.

Рік 1915 зазначив ся відворотом Росіян з значної части Галичини і Буковини під напором скріпленої австрійської армії. В тім часі розіграли ся сотки більших і менших боїв і битв у всіх околицях Галичини і Буковини.

В осени 1915 року, Австрійці заперестали наступати даліше.

Обі ворожі армії станули проти себе на укріплених позиціях, що тягнули ся в Галичині лінією: Збараж — Зборів — Бережани — Заліщики, а на Буковині перетинали лиш незначно північно - східну часть краю.

На сих незмінених позиціях стояли обі армії аж до мая 1916 року. В тім часі Росіяни розпочали нову офензиву на цілім галицькім і буковинськім фронті. Заняли майже цілу Буковину, заняли галицьке Покуте з містами Делятином, Коломиєю і Станиславовом. В північній части Галичини, Росіяни забрали місто Броди і найблизшу околицю.

Як серед такого воєнного пекла уложило ся жите в краю — не тяжко собі уявити!

Несчислені маси війск, австрійських, малярських, німецьких а в посліднім році також турецьких — з одного боку, і такі самі великанські маси російського війска — з другої сторони, бють на себе лавами та безвпинно — неначе розбурхані філі морські. Сотки тисяч коний стратували урожайні поля і ниви Галичини і Буковини.

Ангел смерти, що третій рік уносить ся над нашим рідним краєм — ще доси з кождим днем забирає нові жертви!

Як довга і широка Галичина і Буковина — скрізь розсіяні насчислені могили. Одні вже давно травою і зілем поросли, другі цілком сьвіжі, — та все ще нові прибувають.

Завзятий бій ведеть ся даліше на нашій зем-

лі — може ще завзятійший, як з початку війни!

КОЛИ ВІЙНА СКІНЧИТЬ СЯ?

На се питане мож дати лиш загальну відповідь.

Усе на світі, з осягненем ціли — скінчить ся!

І воюючі держави ведуть між собою війну для якихсь цілий і в інтересі сих цілий!

Коли однак наступить сей зворотний пункт в війні, котрий змусить слабшу сторону прийняти услівя, які сильнійша сторона, відповідно до своїх воєних цілий подиктує — сего тепер ніхто не є в можности позитивно сказати.

Однак ріжні ознаки дають право домірковувати ся, що сей зворотний пункт, який собою означав би практичне закінчене війни — може вже і в недалекій будучности наступити.

При осуді сего питання мусить ся узгляднити і сей факт, що новочасна війна ведеть ся всіми силами суспільности.

В Європі тепер, вже не звичайні армії, як в давнійших часах, але цілі народи, всі мушени, що лиш здібні носити оруже — стоять з оружем в руках проти себе!

А за боєвим фронтом, в краю кожної воюючої держави — ціле економичне та господарське життя спинине в своїм властивім напрямі. — Усі сили цивільного населеня — усі фабрики, средства комунікаційні — ціла продукція краю, все підчинене на услуги війни!

Тому слабша сторона, себ-то та сторона, якої населене в скоршім часі, як у противника — не зможе витримати дальшої експанзії всіх своїх сил, конечної для веденя війни — буде змушена заперестати дальшого опору в тій хвилі, коли її опір був би рівнозначний з неминучим знищенем суспільности в її екзистенції.

ЯКУ СУДЬБУ КОНЕЦЬ ВІЙНИ МОЖЕ ПРИНЕСТИ ГАЛИЧИНІ І БУКОВИНІ?

Наша брошура не має ніякої політичної ціли.

Отже не нашою задачою брати під розвагу се, чого ріжні політичні чи національні групи надіють ся або мали би право надіяти ся від європейської війни.

Також не хочемо ся бавити в ніякі пророцтва — отже не ставимо ніяких тверджень в тім напрямі, як справа урегулюваня територій уложить ся по війні між державами російською та австрійською.

Маючи на оці виключну ціль — в спосіб обективний, виявити з правного становища ті наслідки війни, які мали би вплив на уложене дальшого житя — бутя українського населеня Галичини і Буковини, мусимо до наших виводів прийняти як підставу ті можливости, які зглядом будучої державної приналежности нашого краю по скінченій війні можна припускати.

Під тим зглядом є лиш дві можливости.

Перша можливість:

Галичина і Буковина позістануть по війні надалше при Австрії.

Друга можливість :

Галичина і Буковина будуть по скінченій війні прилучені до Росії.

КОЛИ ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА ПОЗІСТАНУТЬ ПРИ АВСТРІЇ.

Коли війна скінчить ся таким результатом, що Галичина і Буковина позістануть дальше при австрійській державі, остане ненарушене і незмінене все то, що становить собою зміст так званого державного, публичного та політичного життя суспільности.

Рівнож усі приватно - правні постанови, які містять ся в так званім цивільнім законі, а нормують собою жите горожан у всіх взаємних особистих, родинних і маєткових — улягли би лише таким змінам, які були би конечні зі згляду на виняткові потреби та надзвичайні обставини спричинені війною.

Інакше однак було-б в сім разі,

КОЛИ ГАЛИЧИНА І БУКОВИНА БУДЕ ПРИЛУЧЕНА ДО РОСІЇ.

Перехід нашого краю під російську державу, потягнув би для населеня в першій мірі зміну права горожанства, або так званої державної приналежности.

Однак після теперішних правних понять, зміна державної приналежности населеня такого краю, що зістав прилучений до иншої держави не відбуває ся в спосіб автоматичний, але за виразною згодою кожної приналежної до краю оди-

ниці, що є повнолітна і в посіданю всіх горожанських прав.

З того виходить, що по евентуальнім прилученю нашого краю до Росії, кождей Галичанин і Буковинець мігби задержати своє давне австрійське горожанство по зложеню відповідної заяви перед компетентним австрійським урядом (за границею: перед конзулятом).

Які наслідки мало би неприняте російського горожанства для тих, що по прилученю нашого краю до Росії застерегли би собі австрійську приналежність — про се рішали би російські закони, якими Росія заінкорпоровала би прилучене Галичини і Буковини до своєї держави.

В році 1871, по скінченій війні між Німеччиною і Францією — дві французькі провінції — Альзація і Лютарінгія, зістали прилучені до німецької держави.

В іднощеню до населеня прилучених провінцій — німецька держава видала такий закон, що мешканці Альзації і Лютарінгії які в протягу 5 літ не прийняли німецького горожанства, мусіли свій нерухомий маєток в прилучених провінціях спродати, бо в противнім разі їх маєток був би перейшов на власність німецької держави.

В разі прилученя нашого краю до Росії — не була би виключена така можливість, що і російське правительство видало би певні правні ограниченя зглядом тих мешканців Галичини і Буковини, які не прийняли би горожанства російської держави.

ЧОГО РОСІЯ НЕ МОГЛА БИ ЗМІНИТИ.

Є такі права населення, яких нова держава в прилученім краю не змінє і які мусить шанувати зі зглядів слушности і справедливости. — Такі права може нова держава, в приноровлюванню законів прилученого краю до загальних прав держави, змінювати лиш поступенно — з впливом довшого часу.

Се є ті правні засади, що входять в обсяг так званого родинного, маєткового та спадкового права.

Кождий припис, кожда правна засада і постанова, які нормують взаємини і відносини між людьми, є дійсним правом в тім значіню, що мають свою силу і підставу в понятю і переконаню людей про слушність і справедливість такого а не інакшого уложеня людських взаємин.

Правні понятя і правні переконання людей є вислідом потреб і обставин, серед яких жите даної суспільности розвивало ся через цілі ряди поколінь — є отже відбитем збірної душі суспільности і довголітним продуктом житя суспільности.

До категорії таких прав належать правні засади, які нормують: родинне жите, відношене родичів до дітей і дітей до родичів, відношене і взаїмні управненя між чоловіком а жінкою, маєткові права в супружестві, спадкові права між родиною і т. д.

Отже ті всі вичислені права — в разі прилученя нашого краю до російської держави. Росія мусіла би шанувати і утримати їх в законній силі.

ЧИ РОСІЯ МОГЛА БИ НЕУЗНАТИ В ГАЛИЧИНІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКУ ЦЕРКОВ?

Дуже багато наших людей в Америці і в Канаді не має в тій справі доброго погляду.

На се складають ся різні причини.

Одні думають, що тому, що в російській державі є пануючою православна віра, вже на тій самій підставі всі російські горожани мусять визнавати православну віру і належати до православної церкви.

Не знають ті люди, що в Росії є кількадесят мільйонів такого населеня, що визнають всякі інші релігії — не православну, і до православної російської церкви не належать.

Другі з поміж наших людей, що чули або читали, що в Росії є різні палітичні та релігійні групи, які ворожо відносять ся до уніяцької, греко-католицької церкви — думають, що тим самим російське правительство може неузнати уніяцьку церкву, як законну церкву в Росії та змушувати греко-католиків приймати православє.

Але найбільша часть наших людей є прямо збаламучена в тій справі ріжними агітаторами та ревнителами православя, які всякими способами—всякими, хочби неправдивими і безосновними представляванями та аргументами — старають ся діпняти одної ціли: як найбільше число Галичан з'єднати для російської православної церкви.

Постараємо ся вияснити цілу справу та доказати, що є в блуді ті люди, які думають і вірять, що в разі прилученя Галичини до Росії —

російське правительство могло би неузнати греко-католицьку церков.

Безповоротно минули ті часи, в яких пануючий король чи цісар мали право жадати від своїх підданих, щоби вони визнавали ту віру, чи релігію, до якої сам пануючий належав.

Правна засада давних часів, що містили ся в латинській паремії „*Cuius regio - eius religio*”, (чиє панованє — того релігія), навсе усунена з новочасного державного права: не узнає її нині ніяка цивілізована держава.

В давних часах панувало понятє, що всі люди — всі “піддані”, істнують для держави, та з ласки держави.

В нинішних часах поступу людської думки, панують цілком противні погляди на місію і становиско держави зглядом її “горожан”.

Релігія, річ совісти і душі кожного чоловіка, — ніє підпадає зовсім під власть держави.

Лише релігійні організації, без згляду на форми, в яких обявляють ся (з’організовані церкви, релігійні групи, секти і т. д.) підпадають під контролю держави — і то тільки в границях, зачєкнених цілями і задачами, які є спільні для церкви і держави.

Російська держава, що в своїм устрою і в своїх законних постановах опираєть ся на праві та на тій основі є так званою “правною державою” в модернім понимаю — мусить в відношеню зглядом релігійного життя горожан заняти таке становиско, яке відповідає новочасним принципам засадничих прав і свободи кожної одиниці.

Тому російська держава і кожде російське

правительство мусіли би — по прилученю нашого краю до Росії — з засадничих зглядів узнати греко-католицьку церков — як з'організовану церков чотирех мільонів українського населеня Галичини — як церков, що має за собою вікову традицію — яко часть і галузь всесвітної католицької церкви, що стоїть під кермою римського престола.

І коли російська держава мусіла би узнати греко-католицьку церков, як законну церков в Росії — то в ніякий спосіб — члени і вірники сеї церкви не могли би бути наражені в Росії на якусь нерівність або якісь некористи правні — на правні обмеження або особисті переслідування зі сторони держави або її уряду.

Отже всілякі небилиці, які пускають агітатори православія між наш нарід в Америці — приміром: що не дістав би перепустки до повороту до краю такий галицький чоловік, який не виказав би ся перед російським конзулятом посьвідкою православної парохії, стверджуючою його приналежність до православної церкви, або — що тільки православним Галичанам — російський уряд віддасть по війні їх ґрунґа і маєток в краю, — се все чиста неправда, очевидні брехливі видумки, які обчислені тільки на збаламученє наших галицьких людей.

Для евентуального ствердження галицької приналежности поодиноких людей, були би перед конзулятами рівно добрі і важні посьвідки свого приналежного греко-католицького сьвященника, як посьвідка православної парохії.

А що до перебраня ґрунтів і маєтку в краю — рішали би виключно права власности, а не релі-

гійна приналежність управненої особи.

Отже на всі такі дуниці, крутацтва і брехні, які в обчислені на збаламучене наших галицьких людей в Америці і в Канаді — не треба звертати найменшої уваги.

Се є певна річ, що коли би Галичина зістала прилучена по війні до Росії — ані не було би нікому зборонено в краю належати до греко-католицької церкви, ані греко-католики не мали би в російській державі менших прав горожанських, особистих та маєткових, як їх мають російські люди — православної віри.

ВІЙНА ПРИНЕСЕ ВЕЛИКІ ЗМІНИ В КРАІ-О.

Європейська велика війна принесе великі зміни в життю і взаїмних відносинах не тільки у воюючих держав і народів — але майже на цілім світі.

Теперішня війна буде творити нову епоху для много народів і суспільностей, на всіх полях державного, політичного та економічного життя.

Через сі далекосягні і всесторонні наслідки війни — народи і суспільности, головно такі, що були безпосередно захоплені війною — знайдуть ся серед нових умовин і серед нових шляхів, якими попливе їх дальше жите та їх розвій.

І для нашого народу розкриють ся по війні нові горизонти, що освітять дорогу, якою прийдець ся нам йти, щоби забезпечити судьбу і будучність нашої суспільности, та нашого українського народу.

Які зміни викличе війна в економічнім і го-

сподарським життю Галичини і Буковини — вже тепер, заки війна ще скінчила ся, можна предвидіти і бачити.

Скільки найздібнійших та найсильніших до праці людей поклало свої голови на воєнних по-боевищах!

А які маси повернуть калік, хорих, інвалідів, що або цілком — або в великій мірі будуть нездібні до праці!

Повстануть величезні браки людей в проми-слі і в хліборобським занятю — в торгівлі і в ре-місничім фаху.

І місто і село — в однаковій мірі стратять ро-бітника!

А потреба робітників в Європі буде дуже ве-лига! Кожда тепер воююча держава буде всіми силами старати ся, щоби свій промисл, свою тор-говлю та свою хліборобську господарку, які в на-слідок війни незвичайно потерпіли — знова о-живити і піднести щонайменше до такого ста-ну розвою і добробуту, як се було перед війною.

В Галичині і Буковині — в хліборобським краю — не буде по війні того “голоду землі”, що давнійшими роками заставляв тисячі селян ман-друвати на еміграцію у чужі краї — бо своя ма-ла хлопська господарка на малім куснику поля — в купі з браком всякого зарібку, не давала лю-дям можности вижити на рідній землі.

А по війні — яка маса селянських госпо-дарств, остане без господарів — яка маса ґрун-тів і господарств буде таких, де остануть лиш ма-лі діти — сироти!

Ті всі осиротілі господарства будуть мусіли

обробляти кривні або сусіди — опікуни або чужі люди.

Буде отже землі в краю доволі по війні — буде на чім і при чім працювати — але буде брак рук до праці!

Мусить ся взяти під розвагу також і сю обставину, що війна спричинить в краю занепад і руїну для так званої “більшої земельної власности” — для господарств середно - великих і малих дідичів.

Господарства дідичів перед війною ледви не ледви животіли, бо більшість з них була страшно задовжена.

Тримали ся ще тільки тим, що в краю все був таний робітник.

По війні, коли настане брак рук до праці та через се робітник стане в краю дорогий — дідичам прямо не буде оплачувати ся господарка на власний рахунок і на власну руку.

Щоби ратувати свої маєтки перед цілковитою загладою — дідичі будуть мусіли свої ґрунти і поля або парцелювати та продавати частями, або випускати селянам в посесію чи в аренду.

Безперечно, що війна буде мати великий вплив також на нашу заморську еміґрацію!

Можна з великим оправданем припускати, що в перших роках по війні, будуть приїздити з краю до Америки переважно тільки жінки і дівчата.

ЧАСТЬ II.

**ПРО ПРАВА І З'ОБОВ'ЯЗАННЯ, ЯКІ ПО ВІЙНІ
НЕ ПІДПАДАЮТЬ ЗМІНІ.**

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ ГРУНТІВ І РЕАЛЬНОСТЕЙ.

Приватна власність є найважнішою і головною основою сучасного суспільства ладу і порядку, є головною артерією життя теперішньої суспільності.

Коли приватну власність щадить і шанує навіть воєнне право — то в ніякий спосіб право приватної власності не може утерпіти через прилучене якогось краю до іншої держави.

Хто є в краю властителем поля, ґрунту або іншої реальності (дім, будинки господарські), сей не утратить свого права власності в наслідок війни.

Рівнож ніякий властитель в краю не може утратити своєї власності через се і в тім случаю, коли-б наш край зістав по війні прилучений до російської держави.

В кожній державі є ведені при судах так звані книги ґрунтові або книги табулярні — в яких є списані всі реальності і нерухомі маєтки після своїх родів і господарського призначеня.

Крім докладного опису кожної нерухомости — з яких частий она складаєть ся (орне поле, лука, ліс, дім, будівельна парцеля і т. д.) — є в та-

булярних книгах занотований кожочасний властитель нерухомого маєтку та є вказані всі довги, які тяжать на реальности.

В Галичині і Буковині — для кожної сільської громади веде приналежний суд повітовий окремі ґрунтові книги. Крім сего кожда сільська громада має в своїм суді докладні мапи всіх ґрунтів в селі — з точним поданем величини кожної ґрунтової парцелі та її границь.

Ні ґрунтові книги ні мапи ґрунтів не зістали в нашім краю через війну в нічим ушкоджені. Австрійський уряд вивіз їх в безпечне місце з усіх тих околиць нашого краю, які були наражені на военні операції.

Коли би наш край зістав по війні прилучений до Росії — австрійське правительство було би обовязане віддати російському урядови — ґрунтові книги і мапи з усіми дотичними документами — для тих усіх громад, що перейшли би під державну приналежність Росії.

ЯК ДОХОДИТИ СВОГО ПРАВА ВЛАСНОСТИ КОЛИ В ТАБУЛІ Є ЗАПИСАНА ЗА ВЛАСТИТЕ- ЛЯ ИНША ОСОБА.

Після закона, за правного властителя реальности уважається ся та особа, що є записана в ґрунтовій книзі (в табулі).

Суд може переписати в табулі право власности якоїсь реальности на другу особу тільки на підставі правного документу, злагожденного на письмі (як контракт купна - продажі, кон-

тракт даровизни, тестамент) — або на підставі судових вироків, виданих в процесах — або на підставі судових рішень, приміром в справах спадкових.

Коли би хтось — будучи в краю, або і тут — в Америці — купив від сусіда поле, або дім, а не зробив з ним писемного контракту — то' щоби узискати по війні право власности на купленій реальности — буде мусів ужити одного з слідующих способів:

1) Списати з сусідом писемний контракт і сей контракт предложити судови до вписаня в табулі;

2) Колиб сусід добровільно не хотів списати контракту — запізвати його до суду і перед судом доказати сьвідками або в инший певний спосіб, що сусід реальность продав;

3) Колиб сусід помер — вивести перед судом скаргу проти спадкових наслідників небіщика і доказати сьвідками або в инший певний спосіб що померший продав свою дотичну реальність, чи її часть.

У всіх таких справах, в яких буде ходити о відістанє своєї власности — державна приналежність нашого краю по війні, буде річю обоятною.

Чи перед судом австрійським — чи перед судом російським — власність на реальностях в краю буде признана сим особам, які викажуть до них своє добре право.

ПРО ГРОШЕВІ З'ОБОВ'ЯЗАННЯ (ДОВГИ).

Коли хтось має заплатити другій особі якусь суму грошеву — тоді є так зване грошеве з'обов'язанє.

Сей, що має право жадати заплати від другого — називаєсь віритель; той, що має обов'язок заплатити — називаєсь довжник.

Грошеві з'обов'язання мають свої ріжні причини :

Хтось є приміром обов'язаний заплатити другій особі грошеву суму: як сплату з одідишеного спадку — як ціну купна за спродану річ або як зворот позичених гроший і т. д.

Ніякі грошеві з'обов'язання (довги) не згаснуть через се, що в краю війна — анї не згаснули би через се, колиб наш край перейшов по війні під російську державу.

Найбільше хибних понять панує між нашими людьми в справах грошевих позичок.

Є ріжні форми позичок.

Є так звані позички гіпотечні — коли довжник позволив вписати позичку на своєї реальности.

Є позички, на які віритель і довжник зробили документ на письмі (скрипт довжний).

Є позичка на вексель.

В кінци є позички без гіпотечного забезпечення і без писемного документу — так звані позички “на слово”.

Всі ті роди позичок — хотяй ріжняють ся своєю формою — є рівні в своєї сути, а се під зглядом правного обов'язку довжника — заплатити позичену суму вірителеви.

Різниця між родами позичок є така:

При гіпотечних позичках віритель має забезпеченє для своїх грошей на реальности довжника.

При позичках векслєвих і при таких позичках, на які зроблено писемний документ — сам вексель і документ є вже в процесі доказом для суду, що віритель позичив гроші довжникови.

При позичках “на слово” — віритель мусить перед судом доказати сьвідками — або в инший певний спосіб, що позичив гроші довжникови.

Коли-б довжник помер — віритель має право внести скаргу судову проти спадкових наслідників довжника.

По переведеню процесового доказу — суд своїм вироком наложить обовязок заплати довгу помершого довжника на всіх спадкоємців, що одідичили по нїм маєток.

Длятого всякі посьвідки довгу, всякі квіти на вручені довжникови — або післані йому гроші — всякі листи довжника, в яких він признаєть ся до позички — треба старанно переховувати, бо ті всі річи будуть по війні важними средствами доказовими — коли-б справа позички прийшла перед суд.

ЗАКОННІ ПОЛЕКШІ В СПЛАТІ ГРОШЕВИХ З’ОБОВ’ЯЗАНЬ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ.

Війна спричинює собою застій в цілім економічній житю держави і тим самим ділає уємно на грошеву силу цілого населеня.

Тому кожда воююча держава видає на час війни законні полекші для свого населеня в справі сплачуваня ріжних грошевих з'обовязань.

Такі полекші видає держава головно в формі так званих мораторій — то є через примусове продовжене терміну платности грошевих з'обовязань до якогось означеного часу.

Коли закон продовжує термін платности для всіх грошевих з'обовязань — тоді є так звана цілковита мораторія. Коли продовжене терміну платности відносить ся лиш до деяких з'обовязань — є так звана частинна мораторія.

Цісарським розпорядженєм з дня 22 грудня 1915 (Вістник державних законів No 191) — заведено в Галичині і Буковині цілковиту мораторію для усіх грошевих з'обовязань.

В часі мораторії ніякий віритель (приватний чоловік — банк або каса позичкова) не може змусити свого довжника до заплати довжної суми. Суди не видають наказів заплати в справах векслевих і не виконують примусових екекуцій заплат на підставі правосильних вироків.

Загальний обовязок заплати довгів відживає доперва по знесеню мораторії.

Однак і по скінченю війни — держава звичайно удержує в силі частинну мораторію, яка відносить ся до певних родів грошевих з'обовязань.

Частинну мораторію задержують держави через якийсь час по війні при ґрунтових з'обовязаннях та при з'обовязаннях дрібних міських промисловців, малих купців і ремісників.

ДЕРЖАВАМ ЗАЛЕЖИТЬ НА УДЕРЖАНІ-О І ПІДНЕСЕНІ-О СІЛЬСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.

Мали сільські або хлопські господарства є головною і важною підставою економічної сили кожної держави.

Мож отже певно сподіяти ся, що кожде правительство буде по війні всякими способами старати ся, щоби хлопські господарства своєї держави піднести економічно і забезпечити їм як найлучший розвій.

Таке стремління держави в користь удержання і піднесення хлопських господарств видко з цісарського розпорядження з дня 9 серпня 1915 р. (Вістник державних законів № 60) — виданого для австрійських країв.

Се цісарське розпоряджене прямо говорить в своїм змісті, що загальний інтерес держави сего вимагає, щоби хлопські господарства поставити і удержати на добрій економічній підставі. Тому цісарське розпоряджене ограничило довільність при заключуваню умов продажу - купна або виарендованя хлопських господарств по мисли вираженої тенденції.

Тепер в краю є недозволено купити хлопську господарку або ґрунт такий особі, що сама на тім ґрунті не буде господарити. Не вільно купити або виарендувати хлопського ґрунту дідичеви села в тії ціли, щоби побільшити свою панську посілість. Такі купна і аренди хлопських ґрунтів є після найновішого австрійського права — неважні.

Також в будучности — при примусових ліцітаціях хлопських ґрунтів — суди в нашім краю будуть мати обовязок перестерігати постанов сего цісарського розпорядження і продавати екзековані хлопські маєтки лиш селяном, що самі ведуть господарку а не купцям — спекулянтам.

Через се примусова продаж хлопських ґрунтів за довги — буде по війні значно утруднена і обмежена.

ПРО ОЩАДНІ ГРОШІ В КРЕДИТОВИХ КАСАХ І В БАНКАХ.

Богато наших людей є того погляду, що їх ощадні гроші, зложені в краю в всіляких кредитових касах і банках можуть пропасти в наслідок війни або в разі прилученя нашого краю до російської держави.

Неодин думає собі, що через війну, всякі касові книги, головно малих провінціональних кас і так званих кас Райфазена — могли затратити ся, що гроші каси могли попасти в руки ворожого війська — та через се каси побанкрутували а в додатку не мають записків і списів — хто і кілько гроший мав зложених в касі на процент та хто і яку суму був довжний в касі.

Отже так не є.

Вже на якийсь час перед вибухом війни — усі банки, усі більші і менші провінціональні каси та всі райфазенки по селах і місточках в східній Галичині і Буковині дістали приказ, ці-

лу свою готівку в грошах та всі касові книги і документи відіслати до Львова, згідно до Чернівців, звідки все перевезено в безпечне місце.

В сей спосіб — всі касові книги і записки та всі касові документи є заховані в порядку. Гроший з банків і кас російська армія також не забрала — тимбільше, що гроші кредитових кас і банків се приватна власність а вороже військо і уряд може конфісковати в занятім краю тільки власність держави.

Коли-б в нашім краю по скінченю війни, якийсь банк або деякі роди кредитових кас вже не продовжували більше своєї діяльності — то в тих касах буде установа так звана ліквідація маєтку. То значить, що ті каси в протягу означеного часу будуть стягати від своїх довжників позичені гроші і рівночасно будуть віддавати гроші тим людям, що зложили в касі свої ощадности або уділи.

Не можуть також нікому пропасти гроші зложені в державній почтовій касі ощадности — ані гроші, які були для когось переховані в так званім судовім депозиті або як у нас кажуть — в судових касах (приміром сиротинські гроші).

Всі писемні посьвідки кас на зложені гроші, всі вкладкові і щадничі книжочки — всі ресіти і квіти на зложені або вислані поштою гроші до каси або до банку — треба старанно переховувати.

Вправді і такому чоловікови, що згубив або затратив вкладку чи щадничу книжку — гроші не пропадуть, однак він мусів би сейчас по війні зголосити писемно до банку або до каси про

утрату щадничої книжки — в ціли переведення амортизаційного поступованя.

Чи наш край по війні буде належати до Австрії, чи до Росії — се не буде мати ніякого впливу на право людей до видобуття їх належних грошей з банків і кредитових кас, з австрійського судового депозиту або з австрійської поштової щадниці.

ЗАПОМОГИ ДЛЯ ВІЙСКОВИХ ІНВАЛІДІВ ТА ЇХ РОДИН.

Кожда воююча держава дає грошеві заповоги своїм жовнірам - інвалідам, що в наслідок війни стали нездібні до праці. Також найблизша родина інвалідів — жінка і діти — дістають з державної каси відповідні заповоги.

Державні заповоги для австрійських інвалідів є оперті на законі з дня 26 грудня, 1912 (Вістник державних законів № 257) і на цісарськїм розпорядженю з дня 12 червня 1915, (Вістник державних законів № 161).

На підставі сих законів, кождий австрійський жовнір - інвалід, цілком нездібний до праці — коли не має маєтку, з котрого доходів, без праці мігби вижити — побирає з державної каси таку річну заповогу:

180 корон для себе;

60 корон для жінки;

по 36 корон для кождої дитини.

Інваліди, які в части є здібні до праці, дістають відповідно менші заповоги.

Вдови і сироти по жовнірах, що згинули на війні, побирають з державної каси — коли викажуть своє убожество — такі річні запомоги:

120 корон — вдова;

по 36 корон — кожда дитина. (Хлопці до 16

року житя — дівчата до 14 року).

Рівнож і російське правительство видало закони в справі державних запомог для військових інвалідів та для убогих родин по поляглих на війні жовнірах.

Австрійські інваліди і їх родини та вдови і сироти по поляглих на війні австрійських жовнірах — які є приналежні до Галичини і Буковини — не могли би утратити запомоги в тім случаю, коли би наш край зістав по війні прилучений до Росії.

Уділюване матеріальної помочи убогим горожанам, які в обороні держави утратили здібність заробити на жите для себе і родин, та спомогане убогої родини таких горожан, що в обороні держави поклали своє жите — се природний обовязок кождої держави.

А що в разі прилученя Галичини і Буковини до російської держави — перейшли би на російське правительство усі права і маєтки, які мала в нашім краю австрійська держава — то тим самим і всі правні та природні з'обовязаня австрійського уряду зглядом населеня Галичини і Буковини — Росія мусіла би також переняти на себе.

ХТО БУДЕ МАТИ В КРАЮ ПРАВО ДО СПАДЩИНИ.

Через обильне жниво смерти, яке приносить за собою війна — незвичайно велике число господарств і маєтків в нашім краю, перейде по війні на нових властителів.

Тому, що многі наші люди в Америці і в Канаді будуть безпосередно або посередно також інтересовані у сих численних особистих змінах у власности маєтків і господарств в краю, які настануть по війні — не від річи буде вияснити, яким особам буде прислугувати право спадщини по померших кривних.

Після обовязуючих прав в кожній новочасній державі — маєток по помершій особі переходить на власність тих людей, яких небіщик установив своїми спадкоємцями в розпорядженню послідної волі, то є в тестаменті.

Коли померший не лишив тестаменту, або коли-б тестамент не відповідав законним вимогам — тоді власність маєтку небіщика переходить на таких його кривних і в такім порядку і об'ємі, як се в законі є постановлено і усталено. Тоді спадщина по помершій переходить на нових властителів на підставі законного права дідиченя.

А що во вєннім часі заскакує людей смерть переважно несподівано — тому по війні маєтки по померших перейдуть в значній більшости на таких спадкоємців, яких саме право — сам закон покликує до спадщини.

Припис § 731 австрійського цивільного закону покликає до спадщини кривних помершого в слідуючім порядку:

В першій ряді: діти помершого або прями потомки його неживучих дітей.

Приміром — померший батько полишив двох синів і доньку; тоді спадщина ділиться на 3 частини і кожна дитина дістає рівну пайку.

Коли би донька вже не жила а позістала діти — тоді припадаючи на ню пайку дістали би її діти — внуки помершого батька.

Коли би батько полишив діти і вдову — тоді вдова дістає четверту частину спадщини — а позістала решта переходить в рівній пайці на діти небіщика.

Таке саме право до четвертини маєтку помершої жінки має її чоловік.

В другій ряді є покликані до спадщини: батько і мати помершого, його братя і сестри а коли-б они вже не жили — через їх голову їх діти.

Кривні другого ряду дідичать лише тоді, коли не остав жадний кривний першого ряду.

Приміром помер господар, котрий не оставив дітей ні жінки а полишив маму і сестру; а крім них, по старшій його- браті позістало троє дітей.

Тоді маєток помершого господаря буде після права поділений на три пайки.

Одну частину дістане мама, другу частину дістане сестра, а третю частину дістануть через голову брата — небіщика його сироти.

Коли би сей померший господар позіставив вдову — тоді вдова дістала би половину його маєтку а друга половина була би поділена між мати, між сестру і між сироти по братови.

Так само коли-б померла чоловікови жінка і не полишила дітий тільки кривних другого ряду (родичів, братів, сестри) тоді половину її маєтку дістане чоловік а друга половина пішла би до рівного поділу між її кривних.

Є ще в спадковім праві третій і четвертий ряд кривних, що обіймає дідів та прадідів помершої особи.

Кривні третого ряду приходять до спадщини, коли вже нема ніякого кривного другого ряду. А коли-б хтось не оставив навіть треторядних кривних, тоді його спадщина переходить на послідний, четвертий ряд кривних, зглядно на їх потомків.

Довги помершого чоловіка обовязані платити всі його спадкоємці, відповідно до своєї пайки.

Ті всі спадкові права не улягли би ніякої зміни, коли-б наш край зістав по війні прилучений до Росії.

ПРО НЕСЛЮБНІ ДІТИ, УРОДЖЕНІ В ЧАСІ ВІЙНИ.

Одним з звичайних явищ, які товаришать війні є велике число неслюбних дітий в тих краях, що захоплені війною.

Так є не тільки в нашім краю. Таке саме є в прочих австрійських провінціях, то саме є в Ро-

сії, в Польщі, в Німеччині, у Франції, в Бельгії і т. д.

Тому що се явище є загальне що оно є конечним наслідком потрясень нормальних підвалин цілого суспільного життя, спричинених війною — закони воюючих держав мусіли проти сего факту заняти справедливе становище.

Неслюбні діти, які вродили ся в часі війни — уважається ся в Європі як конечне зло воєнних відносин, які мусіли уємно відбутися на нормальнім житю родин.

Зглядом материй неслюбних дітей та зглядом особисто-правної і суспільної позиції неправих дітей — закони воюючих держав мусіли стати на становищі слухности і справедливости.

Найновіші закони, видані в Австрії, признають неслюбним дітям ріжні управненя, яких передше неправі діти не мали.

Цісарське розпоряджене з дня 12 жовтня 1914 (Вістник державних законів № 154) розширило спадкові права неслюбних дітей, цісарське розпоряджене з 19 марта 1916 (Вістник державних законів № 38) признає неслюбній дитині право оспорювати її походжене від правного чоловіка її матери; цісарське розпоряджене з 12 жовтня 1914 (Вістник державних законів № 276) дає пожитність правному мужеві дати своє назвиско неправій дитині своєї жінки.

Постанови §§ 166 і 171 цивільного закона дотично обовязку удержаня і вихованя неправих дітей — змінено в користь неслюбних дітей.

Видано нові законні постанови в справі справованю опіки над неправими дітьми та в справі їх легітимації.

Одним словом, із всего законодавства, виданого в часі війни в справі неслубних дітей видно тенденцію права, щоби суспільну і правну позицію неслубних дітей, в границях можливості — зрівнати в дітьми слубними.

В такий спосіб, як в Австрії, також закони інших воюючих держав урегулювали справу неслубних дітей.

З вироків французьких судів, виданих в часі війни в кількох роздкових процесах — можна вже тепер бачити, з якого правного становища європейське судівництво буде осуджувати квестію поповнення віроломства замужної жінки через факт, що в часі війни дала жите неправій дитині.

Французькі суди, беручи на згляд ненормальні відносини, спричинені війною — не uznали в самім факті уродження неправої дитини замужною жінкою, вини по стороні жінки, — приймаючи як мотив її незаконного поступку — примус, який після понятя закона уневиняє всякий правний проступок.

Коли отже само право і сама держава старається заняти справедливе становище зглядом неправих дітей та їх материй — то чейже і ті люди, які стоять в родинній звязи з сими нещасними жінчинами, потрафлять заняти зглядом їх невластивого поступку хочби становище звичайної людської вирозумілості та людського милосердя.

ПРАВО НАСЕЛЕННЯ ДО МАЄТКОВОГО ВІД- ШКОДОВАННЯ.

Держава є обов'язана заплатити населенню відшкодоване за всякі маєткові втрати, спричинені війною.

Матеріальну шкоду за знищені поля, ґрунти, ліси — за знищені і спалені доми і будинки — буде мусіла держава, під якою край по війні опинить ся — пошкодованим властителям вирівнати, або готовими грошми або через достарчене потрібних до відбудови матеріялів та средств.

Цісарским розпорядженєм з дня 22 липня 1915 (Вістник державних законів № 97) і законом з дня 30 вересня 1915 (Вістник державних законів № 140) урегульовано вже в Австрії обов'язок держави до вирівнання воєнної шкоди тим властителям, яких реальности і нерухомоти через війну потерпіли.

АМНЕСТІЯ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ПЕРЕСТУП- НИКІВ.

По скінченю війни, держави звичайно видають загальну амнестію (дароване кари) для засуджених карними вироками менших переступників.

Загальна амнестія не обіймає засуджених на кару в'язниці за тяжкі злочини.

Держави видають звичайно по війні також так звану правну аболіцію, то є застановлене карного слідства за всілякі менші провини.

Очевидна річ, що в разі прилученя нашого краю до Росії, перебуваючі за границею всякі війскові австрійські дезертири та такі війскові особи, що провинили ся проти військового карного закона — могли би безпечно і безкарно вернути до краю.

ВІДБУДОВА КРАЮ ПО СКІНЧЕНЮ ВІЙНИ.

Війна в житю народів — се неначе велика буря в житю природи.

Страшна буря, що своїми тяжкими хмарами налягає землю, що огнем блискавиць несе смерть людям і палить доми, що своїми пекольними силами рве дерева з корінєм а своїми масами води заливає урожайні поля — забиває людей, нищить працю людську та обертає багатий край в руїну.

Однак буря, хочби як страшна і велика — не годна знищити тих сил в природі, щб творять жите — не годна знищити самого жителя.

Покажеть ся сьвітло сходячого сонця, розжене темні хмари, огріє житєдайними лучами землю і в одну мить — жите в природі, страшною бурею на хвилю прибите — пробуджуєть ся в цілій повні.

І війна — люта, страшна, війна не всилї за-
бити життя!

Проясніє сонце мира і відживить людське жи-
те, прибите лихолітем воєнним!

І замінять люди смертельну зброю на плуг —
на серп — на молот.

І вирівнають люди плідну землю з шанців і
окопів — переорять кулі і залізо, що застрягли
в землю — а посіють зерно.

Страшні добовище, де людські діти смерть
собі задавали — перемінять ся знова в золоті
пшеничні лани.

І в бідних, опустошених селах підійметь ся
житє.

Повернуть до рідного села його діти з усіх
усюдів, що через війну неначе ластівки з гнізда
горючої хати — порозбігали ся на всі сторони
світа.

Повернуть парубки і господарі з неприятель-
ської неволі — повернуть жінки і діти, що scho-
ронили ся в німецькім краю — повернуть ті, що
аж в далеких краях Росії шукали захисту перед
війною.

Поволи повернуть і ті щасливі з далеких за-
морських країв, що своїми очима не бачили вій-
ни і людського горя.

Житє має свої права. Невичерпана є людська
енергія і сила, коли ходить о удержанє життя.

Потреба людської вдачі, щоби поставити се,
що зістало знищене — свідомість обовязку су-
проти рідної землі і грядущих поколінь — надія

на здійснене ліпшої долі — додасть кожному з нас сили і енергії до великої праці, яка нас жде в краю по скінченю війни.

А праці нашої велика ціль:

Піднесенє рідного краю; Забезпеченє кращої будучности нашому народови.

ПРО ГРОШЕВІ РЕКЛЯМАЦІЇ.

Внаслідок війни, грошовий оборот між Америкою, Канадою і краєм зістав в часті цілком спинений, а в часті наткнув на різного рода перепони і утрудненя.

Тому що Англія є у війні з австрійською державою, є зборонені всякі грошеві посилки з Канади до Галичини і Буковини.

Тільки до тих частий нашого краю, що є заняті Росією, можна би посилати з Канади гроші без перепон з боку канадійського уряду. Однак покищо, до зайнятих Росіянами частий Галичини і Буковини не можна посилати грошій взагалі тому, що там є лиш військові почти, які є призначені виключно для війська, та які не займають ся грошовими чинностями.

В першій і другій році війни, багато наших людей в Канаді посилали грошеву поміч своїм родинам в краю за посередництвом різних американських банків, агенцій і офісів.

Се було противне воєнним зарядженням англійського правительства, тому канадійські воєнні цензори дістали приказ непускати з Канади до Америки листів з грішми та з мonejордерами,

які були призначені до дальшої посилки до Австрії.

Всі, в сей спосіб задержані канадійською цензурою листи з грішми і монейоредерами є зложені в головнім уряді воєнної цензури в Отаві.

Доперва по скінченю війни буде можна ре-клямувати задержані листи, гроші і монейордери і то в сих почтових офісах, в яких листи були надані.

Ресіти реґістрованих листів треба старанно переховувати, бо будуть потрібні при ре-клямаціях.

Після воєнних розпоряджень канадійського правительства, ніякий банк в Канаді не має права в часі війни виплатити зложених в банку гроший таким австрійським горожанам, що перебувають поза границями Канади.

Отже ті наші люди, що в часі війни прибули з Канади до Америки, будуть могли видістати свої ошадні гроші з канадійських банків доперва по скінченю війни.

При грошевих посилках з Америки до краю знова є иншого рода перепони.

Факт, що ціла почта, яка йде шифами з краю до Америки і з Америки до краю, підпадає під довготяглу контролю воєнної цензури — обставина, що з причини воєнних подій багато почтових урядів в краю є хвилево знесених та що много людей, для яких призначені грошеві посилки, не є на місци, спричиняють се, що нераз довгі місяці минають, заки грошева посилка буде заплачена в краю, або заки висилаючий в Амери-

ці довідаєть ся, що його посилка не зістала в краю виплачена.

Тому всі посвідки і ресіти на післані до краю гроші треба старанно переховувати, щоби, коли сего буде заходити потреба, сейчас по скінченю війни зареклямувати не виплачену посилку.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

до сих, що повернуть до краю і до тих, що оста-
нуть тут.

Не добро і гаразд а недостаток та всякого
рода злидні загнали наших людей у далекі за-
морські краї шукати кращої долі та поліпшення
своїх особистих відносин.

Тисячі наших емігрантів знайшли в Амери-
ці і в Канаді знане і науку, знайшли достаток,
доробили ся, та як се кажесть ся — зажили ліп-
шим житем і поліпшили свою долю.

Через побут в Америці або в Канаді, наші
емігранти відносять не тільки матеріяльні кори-
сти але вони підносять ся просьвітно, культурно
вони вчать ся пізнавати і розуміти такі річи, про
які в краю не мали ніколи змоги чути.

Америка і Канада — краї культурні з демо-
кратичними уладженнями і порядками. Тут є рі-
вність для кожної одиниці перед правом, тут у-
важаєть ся чоловіка за чоловіка, тут є свобода,
тут є вільність для кожного бороти ся та остою-
вати за свої інтереси.

Отже наші люди в Америці і в Канаді демо-
кратизують ся і модернізують ся. Вони вчать
ся пізнавати свою вартість і ролю в суспільно-

сти і в державі, та вчать ся остоювати за свої права.

І в тім чи не найбільший хосен і користь для краю з заморської еміграції!

Отже наші емігранти, що повернуть до війні до краю мусять про се тямити, що їх обовязком поширювати в своїй суспільности в краю всі ті ідеї, які вони пізнали в Америці, та за які вони тут бороли ся.

Їх людським і народним обовязком буде навчати в краю своїх про все то, що доброго і поступового вни в Америці і в Канаді бачили і самі навчили ся.

А ті, що вже до краю не повернуть? Ті повинні мати се на увазі, що Америка чи Канада їх нова прибрана вітчизна!

Отже памятаючи на своє походжене, на свою народність, та свій сьвятий обовязок попірати свій нарід у всіх його змаганях до волі і розвою, наші американські і канадійські поселенці повинні постарати ся о горожаньство того краю, в яким думають стало і тревало жити.

Бо ставши горожанами Америки чи Канади, нетільки утвердят свою особисту позицію тут і перестануть бути чужими на землі, на якій думають свого віку дожити, але як горожани Злучених Держав ч Канади зможуть і для нашого українського народу в старім краю подати в неодній річи більшу і успішнійшу поміч.
